

Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj Napoca
Facultatea de Studii Europene

O abordare transdisciplinară a nevoii de sacru în societatea contemporană

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Conducător științific:
Acad. Prof. Univ. Dr. Basarab NICOLESCU

Doctorand:
Anca Cristina MUSTEA

Cluj-Napoca
2010

CUPRINSUL TEZEI

INTRODUCERE

1. TRANSDISCIPLINARITATEA ȘI METODOLOGIA TRANSDISCIPLINARĂ

1.1 Apariția transdisciplinarității

1.1.1 Contextul apariției transdisciplinarității

1.1.2 Primele încercări de definire a transdisciplinarității

1.1.3 Disciplinaritate, pluridisciplinaritate, interdisciplinaritate și transdisciplinaritate

1.1.4 Nivelurile abordării transdisciplinare

1.2 Metodologia transdisciplinară

1.2.1 Axioma ontologică

1.2.2 Axioma logică

1.2.3 Axioma epistemologică

1.3 Modelul transdisciplinar al Realității

1.4 Atitudinea transdisciplinară

1.5 Concluzii

2. SACRUL

2.1 Definirea și abordările sacrului

2.1.1 Definirea sacrului

2.1.2 Abordările sacrului

2.1.2.1 Abordările sociologice și etnologice

2.1.2.2 Abordarea fenomenologică

2.1.2.3 Abordarea hermeneutică

2.2 Caracteristicile sacrului

2.3 Concluzii

2.4 Contribuții personale

3. OMUL RELIGIOS AL SOCIETĂȚILOR ARHAICE ȘI TRADIȚIONALE

3.1 Nevoia de sacru a omului religios

- 3.2 Căutarea spațiului sacru
 - 3.3 Căutarea timpului sacru
 - 3.4 Activitățile semnificative – repetarea gesturilor exemplare
 - 3.5 Concluzii
 - 3.6 Contribuții personale
4. OMUL MODERN/ CONTEMPORAN ÎN FAȚA ISTORIEI ȘI A SECULARIZĂRII
- 4.1 Teroarea istoriei
 - 4.2 Raționalitatea, negarea conținuturilor simbolice și scindarea personalității omului modern
 - 4.3 *Homo economicus* și pericolul pierderii dimensiunii spirituale
 - 4.4 Omul areligios și experiența sacralului – camuflarea sacralului
 - 4.5 Concluzii
 - 4.6 Contribuții personale
5. ABORDAREA PSIHOLOGICĂ A FENOMENULUI RELIGIOS
- 5.1 Abordările psihologice ale fenomenului religios
 - 5.1.1 Evoluția interesului psihologiei pentru studierea fenomenului religios
 - 5.1.1.1 Interesul fondatorilor
 - 5.1.1.2 Declinul interesului pentru psihologia religiei
 - 5.1.1.3 Revitalizarea domeniului psihologiei religiei. Tendințe integrative
 - 5.2 Religiozitate vs. spiritualitate
 - 5.3 Motivația religioasă
 - 5.4 Studiul psihologic al fenomenului religios – perspective fragmentare. Limitele abordărilor psihologice și direcții de studiu
6. SACRUL ȘI MODELUL TRANSDISCIPLINAR AL REALITĂȚII
- 6.1 Sacralul și zona de non-rezistență a modelului transdisciplinar al Realității
 - 6.1.1 Afirmarea sacralului în sânul științei
 - 6.1.2 Sacralul văzut prin prisma transdisciplinarității
 - 6.1.3 Tăcerea minții obișnuite
 - 6.2 Elemente ale modelului transdisciplinar al Realității în Tradiția creștină ortodoxă
 - 6.2.1 Apofatism și catafatism în cunoașterea sacralului și a lui Dumnezeu

6.2.2 Transparența lui Dumnezeu la părintele Dumitru Stăniloae

6.2.3 Purificarea – condiție a cunoașterii apofatice

6.3 Cunoașterea sacrului din punct de vedere transdisciplinar

6.3.1 Simbolismul în cunoașterea sacrului și limitele gândirii binare

6.4 Concluzii

6.5 Contribuții personale

7. NECESITATEA UNEI ABORDĂRI TRANSDISCIPLINARE ÎN STUDIUL SACRULUI

7.1 Sacrul opus profanului și limitele unei abordări disciplinare

7.2 Necesitatea studierii transdisciplinare a sacrului și a motivației religioase

7.2.1 Sacrul ca parte a Realității transdisciplinare

7.2.2 Coerența și rolul Terțului ascuns ca mediator între Subiect și Obiect

7.2.3 Criza de sens a omului modern și excluderea terțului

7.2.4 Transdisciplinaritatea ca mediator în dialogul dintre știință, artă și Tradiție

7.2.5 Experiența misterului

7.2.6 Concilierea între *homo economicus* și *homo religiosus*

7.3 Concluzii și contribuții personale

8. REZULTATE EMPIRICE ÎN SPRIJINUL UNEI ABORDĂRI TRANSDISCIPLINARE A NEVOII DE SACRU

8.1 Definirea spiritualității în cazul unui grup de tineri

8.1.1 Obiectivele cercetării

8.1.2 Participanții

8.1.3 Procedura

8.1.4 Rezultatele studiului

8.2 Sensul omului și regăsirea dimensiunii spirituale

8.2.1 Obiectivele cercetării

8.2.2 Participanții

8.2.3 Procedura

8.2.4 Rezultatele studiului

8.3 Concluzii

8.4 Contribuții personale

9. CONCLUZII GENERALE

9.1 Concluzii

9.2 Direcții de studiu

Rezumat – în limba română

Rezumat – în limba engleză

Rezumat – în limba franceză

Bibliografie principală

Bibliografie secundară

Bibliografie generală

Publicații și conferințe personale

Anexe

Cuvinte cheie: transdisciplinaritate, niveluri de Realitate, Subiect, Obiect, Terț Ascuns, sacru, hierofanie, complexitate, terț inclus, transparență

Introducere

Itinerariul cunoașterii prezentat în această lucrare a început cu o primă lectură a cărții lui Mircea Eliade „Sacrul și profanul”, care a ridicat numeroase întrebări legate de motivația religioasă a omului contemporan. Intriganta imagine a sacrului camuflat în profan a dus la repetata apariție a întrebării: „Se poate ca omul areligios contemporan, care trăiește într-o societate secularizată, să mai aibă nevoie de sacru fără să își dea seama de acest lucru?” Imediat, o altă întrebare fundamentată pe o perspectivă psihologică, și-a făcut apariția: „Poate psihologia să surprindă această motivație?”.

Incursiunea în literatura psihologică a scos la iveală atât dificultăți, cât și oportunități de a răspunde acestor întrebări. Parcursul sinuos al psihologiei religiei evidențiază un interes al părinților fondatori ai psihologiei pentru fenomenul religios și pentru integralitatea persoanei umane. Dorința psihologiei de a se evidenția ca știință, însă, a dus la diminuarea acestui interes timp de mai multe decenii, între anii 1930 și 1960. Dar, începând cu deceniul al șaptelea al secolului trecut, se constată în psihologie un interes crescut pentru fenomenul religios și spiritual manifestat prin creșterea numărului de cercetări și publicații în domeniu.

Creșterea interesului psihologilor pentru fenomenul religios și spiritualitate reprezintă un atu în încercarea de a răspunde la întrebările anterior menționate. Din păcate, cercetătorul interesat de studierea motivației religioase se va confrunta inevitabil cu o serie de dificultăți, cum ar fi evoluția în paralel a teoriei și a studiilor empirice, fără o reală interconexiune a acestora, excesiva fragmentare și explozia disciplinară, respectiv, lipsa conexiunilor dintre domeniul științific și viața de zi cu zi.

În acest context, soluția salvatoare vine din partea transdisciplinarității, care propune o nouă metodologie a cunoașterii, care să țină cont de existența mai multor niveluri de Realitate ale Subiectului și ale Obiectului și de complexitatea fenomenelor (în sensul interconectivității), bazându-se pe logica terțului inclus. Modelul transdisciplinar al Realității ține cont atât de existența sacrului imanent în lume, fie că acest lucru este conștientizat sau nu, cât și de importanța considerării relației Subiect – Obiect în cunoașterea științifică, care reintroduce verticalitatea subiectului și, mai ales a dinamismului Subiect – Obiect – Terț Ascuns, surprinzând de fapt permanenta oscilație a subiectului, în particular a omului, între (1) *realitatea pe care încearcă să o cunoască*, (2) *sine* și (3) *ceea ce este veșnic ascuns, voalat*.

Cunoașterea transdisciplinară, nu respinge cunoașterea disciplinară – dimpotrivă, se bazează pe aceasta –, dar încearcă să meargă dincolo de abordările menționate pentru (aplicat la cercetarea de față):

(1) a stabili punți de legătură între diferitele discipline care studiază fenomenul religios și nevoia de sacru;

(2) a stabili punți de legătură și a media dialogul dintre diferitele forme de cunoaștere preocupate de sacru, de aspectul religios, și anume: cunoașterea științifică (disciplinară, pluridisciplinară, interdisciplinară), cunoașterea prin Tradiție și cunoașterea prin artă;

(3) studierea dinamicii relației dintre Subiectul cunoscător și Obiectul cunoașterii, relație mediată de un al treilea termen, care este Terțul Ascuns, un fel de păzitor al identității Obiectului și Subiectului, care le permite acestora comunicarea, chiar „unitatea în diversitate”, fără a permite, însă contopirea lor, cum s-a întâmplat în diferitele abordări ale cunoașterii de care omenirea a avut parte până în prezent.

În acest context, în lucrarea de față, încercăm să investigăm interesul pentru dimensiunea spirituală în cazul omului modern, religios sau areligios. Căutarea se face dintr-o perspectivă transdisciplinară, necesară pentru a depăși limitele impuse de cercetarea disciplinară și a ajunge la ceea ce este dincolo de orice disciplină, după cum spune Basarab Nicolescu, adică la Subiect.

Poziționându-ne într-o perspectivă transdisciplinară, trebuie să menționăm, de la început că „obiectivitatea științifică” (obiectivitatea științei clasice, caracterizată prin detașare și abordare impersonală din partea cercetătorului a obiectului studiat) nu este un deziderat al acestei lucrări. Urmărim mai degrabă atingerea unei „*obiectivități subiective*” și a unei „*subiectivități obiective*”, având drept ghid și piedică de la deviere pe tot parcursul, *permanenta interogație*, permanenta verificare a înțelegerii, adică a unirii cunoașterii exterioare cu trăirea interioară. În acest context, menționăm, desigur, o serie de aspecte care au influențat alegerea temei și parcursul întregii cercetări.

Astfel, este important de precizat de la început că subiectul lucrării și cercetarea sunt abordate din perspectiva unui cercetător, psiholog, care în încercarea sa de a înțelege motivația religioasă și de a depăși fragmentarea și limitele impuse de disciplinaritate a găsit în transdisciplinaritate resursele necesare pentru a studia „nevoia de sacru a omului contemporan”.

Am preferat sintagma „nevoia de sacru” celei de „motivație religioasă”, pe de o parte pentru că fundamentele lucrării, după cum am precizat anterior, au fost puse de lectura cărții lui Eliade „Sacru și profanul” și pe viziunea acestuia că sacru este un element constitutiv al

conștiinței ființei umane. Pe de altă parte, am folosit termenul de „sacru” ca având o mai largă referire decât cel de „religios”, în acord cu tendița actuală constatată chiar în psihologia religiei de a face referire nu doar la religios și religiozitate, ci și la spiritualitate (în sensul de căutare individuală, neinstituționalizată). Nevoia de sacru, de transcendență, le cuprinde pe amândouă depășindu-le și având susținere în modelul transdisciplinar al Realității.

Realizarea acestei cercetări nu a fost lipsită de dificultăți și provocări. Astfel, a trebuit să depășim rezistențele legate de o abordare disciplinară, bazată pe principiile științei moderne, care urmăresc identificarea unor legi generale pe bază de experimentare și formalizare matematică. Încercarea a fost una dificilă, un drum inițiativ de schimbare a unei mentalități cu tendințe scientiste, cu sinuozități, urcușuri și coborâșuri.

Experiența avută în primii ani de copilărie, într-un mediu în care putem recunoaște societatea tradițională (rurală) de care vorbește Eliade și unde încă mai persistau gesturile zinice cu semnificație religioasă, a constituit o influență semnificativă, care a fost decisivă în alegerea lui Mircea Eliade ca punct de reper pe întreg parcursul lucrării (alături de admirația față de persoana și opera acestui remarcabil istoric al religiilor). Întrebările care au stat la baza realizării acestei lucrări, de asemenea își au rădăcinile în perioada respectivă, când „totul era bun pentru că venea de la Dumnezeu” și „Dumnezeu alduitul” avea grijă de toate. Experiența avută în mediul creștin ortodox, a dus, de asemenea, la alegerea Tradiției ortodoxe pentru a căuta elemente comune transdisciplinarității și Tradiției creștine, fiind contextul în care cunoașterea exterioară se întâlnește cu trăirea interioară în cunoașterea sacralului.

Am stabilit ca *obiectiv general*: conturarea unei perspective transdisciplinare asupra sacralului și a nevoii de sacru a omului contemporan, în comparație cu alte abordări ale acestor teme.

De aici decurg *obiectivele specifice* care se doresc a fi atinse în realizarea tezei și care sunt:

1. descrierea și evaluarea critică a abordărilor anterioare ale sacralului și analizarea lor din perspectivă transdisciplinară;
2. analizarea omului religios și a omului contemporan (religios și areligios) din perspectivă transdisciplinară;
3. identificarea și analizarea încercărilor din psihologia religiei de a surprinde motivația religioasă, evidențierea aspectelor pozitive, dar și a limitelor acestora din perspectivă transdisciplinară;
4. conturarea unei perspective transdisciplinare asupra sacralului;

5. prezentarea motivelor pentru care abordarea transdisciplinară, care vine în completarea unei abordări disciplinare, este cea mai adecvată pentru studierea nevoii de sacru;
6. sprijinirea ideii de complementaritate dintre abordările disciplinare, pluridisciplinare, interdisciplinare și transdisciplinare în studiul nevoii de sacru printr-o serie de studii.

Întreaga lucrare este structurată în jurul ternarului trans-ontologic *Sacru – Profan – Hierofanie*, care reprezintă o contextualizare a ternarului transdisciplinar *Subiect – Obiect – Terț Ascuns* la problematica investigată. Firul roșu care străbate întreaga teză este ideea că *sacrul* și *profanul* sunt două lumi distincte, două condiții pe care omul religios și le asumă pe parcursul existenței sale, cum spune Mircea Eliade, iar accesul omului la sacru este posibil doar prin *hierofanie*, adică manifestarea sacrului în profan. Hierofania este în același timp sacru și profan, poartă de acces către sacru.

Prin urmare, am putea spune că studiul sacrului, se constituie, până la urmă, în studiul hierofaniei. Acesta este motivul pentru care, am considerat că ternarele principale care străbat teza de la un capăt la altul sunt:

Obiect – Subiect – Terț Ascuns

Sacru – Profan - Hierofanie

Alte ternare, care se regăsesc în teză și reprezintă contextualizări ale aceluiași ternar Obiect – Subiect – Terț Ascuns sunt:

- Obiectivitate – Subiectivitate – Complexitate
- Cunoaștere – Înțelegere – Ființă
- Materialitate – Spiritualitate – Non-dualitate.

Capitolul 1. Transdisciplinaritatea și metodologia transdisciplinară

Transdisciplinaritatea se naște din nevoia de a trece la o nouă etapă a cunoașterii în care Realitatea se cere redefinită și unitatea cunoașterii devine imperativă. O *realitate*

multidimensională, bazată pe existența mai multor niveluri de Realitate ale Obiectului, și *multireferențială*, bazată pe existența mai multor niveluri de Realitate ale Subiectului se conturează. Structura realității este una ternară și presupune o relație dinamică între Subiect, Obiect și Terțul Ascuns.

Contextul apariției transdisciplinarității și provocările care au dus la necesitatea unei noi abordări a cunoașterii includ: scientismul, limitele raționalității clasice în fața rezultatelor mecanicii cuantice, apariția logicilor multivalente și a logicii terțului inclus. Primele definiții ale transdisciplinarității surprind necesitatea unei noi forme de cunoaștere, diferită de cunoașterea disciplinară, interdisciplinară sau pluridisciplinară. Relația dintre disciplinaritate, pluridisciplinaritate, interdisciplinaritate și transdisciplinaritate este una de complementaritate. Se pare că evoluția naturală a cunoașterii impune nou salt, reprezentat de abordarea transdisciplinară, care poate fi considerată o necesitate în sensul cunoașterii pusă în slujba omului și pentru o știință realizată cu conștiință.

Un nou principiu al Relativității ia naștere, un principiu care ne spune că nu există nici un nivel de Realitate privilegiat, fundamental. Fiecare nivel de Realitate este ceea ce este pentru că toate celelalte există în același timp. Aceași idee se poate extrapola la relația ternară: Subiect – Obiect – Terț Ascuns. Fiecare element al acestui ternar este ceea ce este pentru că celelalte există în același timp. Fiecare se definește în raport cu celalalte două, exclusiunea oricăruia ducând la o realitate deformată.

Dezideratul unității cunoașterii precum și noul model al Realității, care implică dinamismul Obiect – Subiect – Terț Ascuns, fac necesar dialogul între știință, artă și Tradiție. Înțelegerea și redefinirea Realității din perspectivă transdisciplinară nu se poate face fără colaborarea și dialogul dintre aceste forme de cunoaștere, care se completează reciproc.

Capitolul 2. Sacrul

Reprezentarea sacrului în mediul științific a evoluat treptat, de la simplificarea operată de teoriile sociologice și etnologice în slujba obiectivismului și a determinismului, la imagini tot mai complexe. Reducționismul abordărilor sociologice se referă, pe de o parte la eliminarea Subiectului și la concentrarea asupra Obiectului, iar pe de altă parte la eliminarea nivelurilor de Realitate. În consecință, nivelurile de Realitate sunt reduse la unul singur, iar spiritualitatea este redusă la o funcție socială.

Prin urmare, abordările sociologice în numele obiectivității elimină Subiectul și Terțul Ascuns, reducând întreaga Realitate la Obiect. Subiectul este reintrodus în abordarea

fenomenologică, de exemplu, prin importanța pe care Rudolf Otto o acordă experienței personale, alături de cunoașterea științifică (obiectivă), în înțelegerea fenomenului religios. Acesta consideră că fenomenul religios nu poate fi studiat decât de către cineva care este din interior, care a avut o experiență/ trăire religioasă.

Cel care introduce terțul ce unește obiectivitatea științifică a teoriilor sociologice și subiectivitatea pe care pune accentul abordarea fenomenologică este Mircea Eliade, care subliniază complexitatea fenomenului religios. Ternarul Obiectivitate – Subiectivitate – Complexitate, ce caracterizează evoluția studiului sacralui. Eliade consideră că studierea sa nu poate fi redusă la nici o disciplină. Omul total implică un studiu „total”, complex.

De asemenea, Eliade are meritul de a fi subliniat rolul hierofaniilor în studierea sacralui și misterul acestora, care permit omului accesul la sacru, care altfel îi este o realitate inaccesibilă. Hierofania poate să reprezinte o manifestare spontană a sacralui în profan, ceea ce am putea numi „o revelație” sau hierofania poate fi invocată/ provocată de către omul religios, prin citirea miturilor, ritualuri, repetarea gesturilor exemplare ale divinității sau eroilor civilizatori, respectiv prin simboluri, cu scopul de a intra în legătură cu sacralui. Sacralui nu poate fi cunoscut niciodată direct, ci doar prin intermediul hierofaniei, indiferent care este forma acesteia, adică prin manifestarea sa în ceva care aparține profanului. *Sacralui*, *profanul* și *hierofania*, terțul care le unește, vor constitui unul dintre ternarele care stau la baza acestei teze, care va travesa teza asemeni modului în care sacralui traversează toate religiile, fiind elementul lor comun și puntea de legătură.

Capitolul 3. Omul religios al societăților arhaice și tradiționale

Omul religios este prezentat din perspectiva lui Mircea Eliade – *homo religiosus*, pentru care sacralui este un element din structura conștiinței sale. Omul religios caută să fie în permanență în legătură cu sacralui, iar căutarea sa se desfășoară în spațiu, în timp și prin activitățile zilnice în care caută să imite gesturile zeilor sau ale eroilor civilizatori. Accesul omului religios la sacru se realizează prin hierofanie, care așa cum am menționat anterior, este spontană sau este provocată/ invocată.

Omul religios al lui Eliade este un om total în măsura în care reunește dimensiunea spirituală și dimensiunea materială. Constatăm în cazul lui *homo religiosus*, al *omului total* descris de Mircea Eliade, o supralicitare a dimensiunii spirituale, la fel cum în cazul omului modern areligios vom constata o supralicitare a dimensiunii materiale. *Homo religiosus* poate fi numit omul total în măsura în care conștientizează ambele dimensiuni ale existenței sale:

materială și spirituală, în măsura în care, „condamnat” la o existență materială încearcă să o depășească și să-și asume atât o condiție materială, cât și o condiție spirituală. Un nou om total este așteptat, unul care să poată oscila, într-un echilibru dinamic, între dimensiunea sa spirituală și cea materială. Acesta ar putea să fie „*homo sui transcendentalis*” descris de Basarab Nicolescu – însă această filă a umanității rămâne încă a fi scrisă.

Capitolul 4. Omul modern/ contemporan în fața istoriei și a secularizării

Omul modern, spre deosebire de omul societăților arhaice, a pierdut abilitatea de a se raporta la sacru în tot ceea ce face. Activitățile sale zilnice nu mai au o semnificație religioasă, locuința sa nu mai reflectă un model divin, lumea sa este tot mai desacralizată. Conform teoriei clasice a secularizării, în societatea contemporană occidentală se constată un declin al creștinismului, ca urmare a modernizării – pe măsură ce societățile se modernizează, devin mai complexe, mai raționale, mai individualiste și mai puțin religioase.

Se constată în societatea modernă o tendință tot mai mare de a acorda preponderent atenție aspectului material și prea puțin dimensiunii spirituale. Avântul pe care îl ia aspectul material în viața omului modern este evidențiat de uimitoarea dezvoltare tehnologică, dar aceasta este însoțită, după cum observă Basarab Nicolescu, de o foarte mare sărăcie spirituală, care se manifestă prin teamă, violență, ură și dogmatism.

Omul modern areligios, care își pierde dimensiunea spirituală, își pierde caracterul de „om total” despre care vorbește Mircea Eliade. Fără a mai fi orientat spre ambele sale dimensiuni, omul modern areligios este pus în fața dezechilibrului (care poate să ia diferite forme, de la dezechilibrul psihic până la cel fiziologic și boală) și a scindării personalității sale. Sub semnul aceluiași pericol stă, însă, și omul modern religios, care poate fi oricând dus de valul materialității – dezvoltarea tehnologică poate să aibă implicații extrem de utile și benefice, dar pericolul pierderii sau ignorării dimensiunii spirituale este pe măsura beneficiilor.

Efectele pe care desacralizarea lumii le are asupra omului modern pot fi îngrijorătoare atât la nivel individual, cât și la nivel social. Viktor Frankl vorbește de vidul existențial al omului modern care nu își găsește sensul vieții. Piezându-și totalitatea, omul modern nu își mai regăsește locul în lume; simte că a pierdut ceva, dar nimic nu reușește să umple acest gol. Carl Gustav Jung menționează compartimentarea conștiinței omului modern și pericolul

scindării dintre conștiința civilizată și instinctele primare, ceea ce duce la un grad ridicat de disociere și confuzie psihică. Mircea Eliade, într-un interviu realizat de Paul Barbăneagră, afirmă că o societate total areligioasă ar fi în pericol de a se autodistrage.

Capitolul 5. Abordarea psihologică a fenomenului religios

Prezentarea modului în care a evoluat interesul psihologilor pentru fenomenul religios constituie un aspect important pentru a înțelege contribuțiile și influențele pe care abordarea transdisciplinară le poate aduce pe viitor în studiul și metodologia psihologică a respectivei tematici. Studiul psihologic al fenomenului religios a avut un parcurs influențat, în mare parte, de relația dintre știință și religie, în măsura în care psihologia a încercat să se impună ca o disciplină științifică cu o metodologie riguroasă și un aparat matematic de analiză a datelor similar științelor exacte.

Focalizarea pe formalizarea matematică în scopul identificării unor „legi generale” face de multe ori ca studiul fenomenului religios din perspectivă psihologică să se concentreze asupra aspectelor comune, generale și să piardă mult din singularitatea acestui fenomen. Și ce poate fi mai personal pentru om decât aspectul religios al vieții sale, respectiv dimensiunea sa spirituală? Bineînțeles, surprinderea aspectelor generale are importanța sa, dar mai ales în studiul fenomenului religios, extrem de complex și personal (în special în religiile monoteiste unde extrem de importantă este relația personală dintre om și divinitate) este esențial să surprindem aspectele particulare, singulare.

Pe de altă parte, se constată în psihologie, ca și în toate domeniile științei, o adevărată explozie disciplinară, numeroase noi ramuri ale psihologiei, și chiar ale psihologie religiei, în particular, făcându-și apariția. Cunoașterea devine, astfel, din ce în ce mai fragmentată, îngreunând de multe ori comunicarea între specialiștii cu formări diferite, și cu atât mai mult posibilitatea obținerii unei imagini de ansamblu asupra fenomenului.

Necesitatea depășirii acestui moment a fost conștientizată de cercetătorii din psihologia religiei, Robert Emmons și Ray Paloutzian propunând o abordare multinivelară pentru a putea studia complexitatea fenomenelor de natură religioasă și spirituală. Din păcate, nu s-a trecut încă la o explicare exhaustivă a unui astfel de model multinivelar al studierii fenomenului religios, model care ar fi extrem de util în unificarea cunoașterii din domeniul psihologiei religiei.

De asemenea, perspectiva științifică, în cea mai mare parte, studiază sacrul și fenomenul religios mai degrabă ca o construcție socială, decât ca o realitate imanentă.

Constatăm acest mod de abordare de la studiile antropologice asupra *manei* și totemului, până la studiile neurobiologice actuale pe bază de imagistică mentală unde se consideră că „În mod coresponzător, Dumnezeu nu poate exista în calitate de concept sau ca realitate în altă parte decât în minte.”.

Studiul motivației religioase este destul de dispersat și redus. Cea mai puternică direcție de studiu a fost dată de cercetările și teoria lui Allport referitoare la orientarea religioasă. Conform acestei teorii, oamenii pot să aibă o orientare religioasă intrinsecă sau o orientare religioasă extrinsecă. O altă direcție de studiu a motivației religioase, care se dezvoltă vertiginos în ultima perioadă, este evaluarea scopurilor personale. Se pare că scopurile relaționate consistent cu starea de bine sunt cele din categoriile: intimitate, generativitate și spiritualitate.

Capitolul 6. Sacrul și modelul transdisciplinar al Realității

Noutatea adusă de transdisciplinaritate în ceea ce privește sacrul este, pe de o parte, faptul că se naște în sânul științei nevoia de conștientizare a sacrului, și se urmărește o metodologie riguroasă. Pe de altă parte, transdisciplinaritatea încearcă să surprindă *ceea ce traversează* și este *dincolo* de toate formele de experiență și exprimare spirituală și religioasă. Rezultatul întreprinderii noastre de a sintetiza aici perspectiva transdisciplinară asupra sacrului ne arată că ceea ce s-a conturat până în prezent în acest sens poate fi surprins în următoarea „schiță” a sacrului:

- imanent și transcendent în același timp;
- rațional, dar neraționalizabil, într-un cuvânt transparent;
- transparent și, totuși, rezistență absolută în condițiile armoniei în comunicarea dintre Subiect și Obiect;
- constitutiv Subiectului, Obiectului și Terț mediator între acestea;
- în permanent dialog cu Subiectul căutător de sens și mediator al dialogului dintre Subiect și Obiect;
- izvor al autoconsistenței lumii externe și interne.

Elemente comune între abordarea transdisciplinară a sacrului și Tradiția creștină ortodoxă includ, în primul rând, ideea cunoașterii catafatic și apofatică a sacrului și a lui Dumnezeu. De asemenea, ideea „transparenței lui Dumnezeu” din *Dogmatica* părintelui Dumitru Stăniloae este convergentă cu ideea transparenței sacrului în transdisciplinaritate. Necesitatea unui efort constant pentru a ajunge la sacru, respectiv la experiența prezenței

tainice a lui Dumnezeu în Tradiția ortodoxă, subliniază faptul că la sacru și la Dumnezeu ajunge cel ce caută și este dispus să depună efort și să facă sacrificii, până la a ajunge mort pentru lumea obișnuită.

Faptul că gândirea simbolică este specifică experienței religioase și spirituale, acolo unde gândirea obișnuită (binară) se oprește, nu mai are acces, explică de ce și cum arta, prin metaforă și simbol poate constitui o cale de acces la sacru.

Capitolul 7. Necesitatea unei abordări transdisciplinare în studiul sacralui

Căutând descrierea unei imagini cât mai exhaustive a rolului pe care îl are abordarea transdisciplinară în studiul sacralui, am încercat, de fapt, să subliniem atuurile de care pot beneficia cercetările din psihologia religiei dacă îmbină în mod complementar metodologia disciplinară cu cea transdisciplinară. Înainte de a estima impactul unei astfel de comuniuni, să recapitulăm aceste atuuri:

- (1) postularea existenței sacralui prin considerarea zonelor de transparență;
- (2) conștientizarea dublei naturi și orientări Subiectului către Obiect și către Terțul-sacru;
- (3) imposibilitatea unei relații adecvate între Subiect și Obiect în lipsa Terțului mediator (deoarece sensul poate fi găsit doar în armonia dintre Subiect și Obiect atinsă prin medierea Terțului);
- (4) transdisciplinaritatea ca mediator între știință și religie pentru resemnificarea religioasă a activităților obișnuite ale vieții de zi cu zi;
- (5) transdisciplinaritatea ca mediator între știință, Tradiție și artă ca forme de cunoaștere pentru construirea unui model coerent al Realității;
- (6) transdisciplinaritatea ca mediator între *homo economicus* și *homo religiosus*;
- (7) metafora și simbolul – căi de acces la sacru prin metamorfozarea transparenței în rezistență sub „privirea poetică” a Subiectului
- (8) recuperarea misterului și a posibilității miracolului prin postularea zonelor de transparență și a naturii göedeliene a cunoașterii.

Utilizarea complementară a metodelor cantitative și calitative în cercetarea psihologică este un prim pas în integrarea viziunii transdisciplinare. Modelul transdisciplinar al Realității oferă contextul necesar dezvoltării paradigmei multinivelare propusă de Emmons și Paloutzian. Utilizarea unei atitudini transdisciplinare va facilita, de asemenea, dialogul psihologiei cu alte discipline și forme de cunoaștere în studiul sacralui.

Capitolul 8. Rezultate empirice în sprijinul unei abordări transdisciplinare a nevoii de sacru

Rezultatele celor două studii empirice realizate surprind, pe de o parte faptul că spiritualitatea ține de o lume nevăzută, la care pentru a ajunge trebuie să mergem dincolo de știință (la Tradiție, la artă), iar pe de altă parte am evidențiat complexitatea căutării sensului de către om. Găsirea sensului echivalează cu reconsiderarea dimensiunii spirituale, cu regăsirea contactului cu sacrul. Pentru unii oameni aceasta se realizează direct, prin stabilirea unei relații cu Dumnezeu, pentru alții se realizează indirect, prin găsirea unor lucruri care contează în viață.

Rezultatele studiilor și exemplele oferite, subliniază nevoia unei abordări transdisciplinare a tematicii tratate în cadrul acestei teze. Complexitatea fenomenului însă, face dificilă surprinderea lui în câteva exemple de studii. La fel ca și sensul omului, această cautare poate să fie una permanentă. Contează, însă, deschiderea cu care abordezi aceste lucruri – deschiderea spre dialog, dar și spre necunoscut.

Capitolul 9. Concluzii generale

Transdisciplinaritatea aduce o nouă viziune asupra lumii, a omului și a cunoașterii. Aceasta este complementară cunoașterii disciplinare și este cel mai adecvată studiului complex al sacrului. Studiul sacrului este, de fapt, studiul hierofaniei, terț între sacru și profan.

Căutarea sacrului prin invocarea sau provocarea hierofaniei este principala caracteristică a omului religios. Eliade îl numește pe acesta „omul total”, care integrează atât dimensiunea materială, cât și cea spirituală. Omul modern, orientat predominant spre latura sa materială, își pierde centralitatea și integralitatea tinzând spre scindarea personalității.

Dar se constată că interesul pentru sacru, pentru transcendent, persistă, chiar dacă poate nu în același fel și în aceeași măsură. Însă acest interes nu se mai înscrie, de multe ori, în liniile unei anumite confesiuni religioase. Mulți oameni preferă, se pare, o căutare personală a sacrului. Indiferent de forma căutării, la sacru are acces cel care caută și e dispus să facă sacrificii. Căutarea sacrului este o condiție necesară pentru găsirea acestuia.

Din punct de vedere transdisciplinar, sacrul este ceea ce traversează și este dincolo de toate religiile și formele de manifestare spirituală. Perspectiva transdisciplinară asupra sacrului nu trebuie confundată cu o religie sau o filosofie. Modelul transdisciplinar al sacrului schițat în

această teză nu se poate substitui nici unei religii. Poate, însă, să constituie obiectul dialogului dintre orice religie sau mișcare spirituală.

Modelul transdisciplinar al sacrului schițat în această teză poate fi aprofundat prin studii ulterioare. Atitudinea transdisciplinară poate asigura contextul necesar dialogului în scopul acestei aprofundări. În dezvoltarea viitoarelor direcții de studiu este, de asemenea, important să se țină cont de impactul pe care abordarea transdisciplinară îl poate avea asupra cercetărilor realizate în psihologia religiei.

Complementaritatea dintre abordarea disciplinară și cea transdisciplinară, în care există un permanent efort de integrare a cunoștințele dobândite prin cercetarea disciplinară într-un model complex al Realității, este un deziderat pentru reinvestirea cunoștințelor științifice cu un statut ontologic.

Bibliografie principală:

Mircea Eliade, *Mitul eternei reîntoarceri (arhetipuri și repetare)*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999, traducere din limba franceză de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu

Mircea Eliade, *Sacrul și profanul*, ediția a III-a, Editura Humanitas, București, 2007, traducere din limba franceză de Brândușa Prelipceanu

Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, ediția a IV-a, Editura Humanitas, București, 2008, traducere din limba franceză de Mariana Noica, cu o prefață de Georges Dumézil

Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea. Manifest*, Editura Polirom, Iași, 1999, traducere din limba franceză de Horia Mihail Vasilescu

Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea*, Editura Polirom, Iași, 2002, traducere din limba franceză de Vasile Sporici

Basarab Nicolescu (ed.), *Le sacré aujourd'hui*, Rocher, Colecția „Transdisciplinarité”, Monaco, 2003

Basarab Nicolescu, „Le tiers et le sacré”, în Basarab Nicolescu (ed.), *Le sacré aujourd'hui*, Rocher, Colecția „Transdisciplinarité”, Monaco, 2003

Basarab Nicolescu, „Transdisciplinarity – past, present and future”, în Bertus Haverkort și Coen Reijntjes (eds.) *Moving worldviews – reshaping sciences, policies and practices for endogenous sustainable development*, Compas Editions: Holland, pp. 142-166, 2006

Basarab Nicolescu, *Știința, sensul și evoluția. Eseu asupra lui Jakob Bohme*, ediția a III-a, cu o prefață de Antoine Faivre, Editura Cartea Românească, București, 2007, traducere din limba franceză de Aurelia Batali

Basarab Nicolescu, „Spiritual dimension of democracy – utopia or necessity”, în Andrei Marga, Theodor Bercheim și Jan Sadlak (eds.), *Living in Truth*, Cluj University Press, Cluj-Napoca, 2008

Basarab Nicolescu, *Ce este Realitatea? – reflecții în jurul operei lui Stephane Lupasco*, Editura Junimea, Colecția ANANTA. Studii transdisciplinare, Iași, 2009a, traducere din limba franceză de Simona Modreanu

Basarab Nicolescu, *În oglinda destinului: eseuri autobiografice*, Editura Ideea Europeană, București, 2009b

Basarab Nicolescu, „Disciplinary Boundaries – What Are They and How They Can Be Transgressed?”, articol trimis pentru publicare în numărul special „Research Across Boundaries – Advances in Integrative Meta-studies and Research Practice” al revistei Integral

Review – A transdisciplinary and Transcultural Journal for New Thought, Research and Practice, 2010

Basarab Nicolescu și Michel Camus, *Rădăcinile libertății*, Editura Curtea Veche, București, 2004, traducere din limba franceză de Carmen Lucaci

Rudolf Otto, *Sacrul: despre elementul irațional din ideea divinului și despre relația lui cu raționalul*, Editura Humanitas, București, 2005, traducere din limba germană de Ioan Milea

Russ Volckmann, „Transdisciplinarity: Basarab Nicolescu Talks with Russ Volckmann”, *Integral Review*, nr. 4, pp. 73-90, 2007

Bibliografie secundară:

*** *Patericul sau apoftegmele părinților din pustiu: text integral*, ediția a III-a adăugită, Editura Polirom, Iași, 2007, traducere, studii și prezentări de Cristian Bădiliță

Kirsi Ahola, *Occupational burnout and health*, Finnish Institute of Occupational Health, Helsinki, 2007

Michael Argyle, *Psychology of religion (an introduction)*, Routledge, London, 2000

Paul Barbăneagră, *Mircea Eliade et la redécouverte du sacré*, interviu realizat de Paul Barbăneagră cu Mircea Eliade și editat în 1987, FR3 – Cluny Tele Films

Ian G. Barbour, *Când știința întâlnește religia. Adversare, străine sau partener?*, Editura Curtea Veche, Colecția Știință și Religie, București, 2006, traducerea din limba engleză de Victor Godeanu

Jacob A. Belzen, „Religion as embodiment. Cultural–psychological concepts and methods in the study of conversion among “bevindelijken.””, *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 38, pp. 236–253, 1999

Roger Caillois, *Omul și sacrul*, ediția a II-a revizuită, Editura Nemira, București, 2006, traducere din limba franceză de Dan Petrescu

Joseph Campbell, *The Myths and the Masks of God*, High Bridge Company, Minneapolis, 1998

A.F. Chalmers, *What is this thing called science?*, ediția a III-a, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1999

Ioan Chirilă, „The «Difficulties» of Revelation and «Limits» of Reason”, *Transdisciplinarity in Science and Religion*, nr. 4, pp. 249-268, 2008

Bernard C.K.Choi și Anita W.P. Pak, „Multidisciplinarity, interdisciplinarity and transdisciplinarity in health research, services, education and policy: 1. Definitions,

objectives, and evidence of effectiveness”, *Clinical and Investigative Medicine*, vol. 29, nr. 6, pp. 351-364, 2006

D. Cohen, „Behaviorism”, în R.L. Gregory (ed.) *The Oxford Companion to the Mind*, Oxford University Press, New York, 1987

Henri Corbin, *Mundus Imaginalis, or the Imaginary and the Imaginal*, 1964, http://www.hermetic.com/bey/mundus_imaginalis.htm, accesat în data de 21.02.2010

Georges Dumézil, „Prefață”, în Mircea Eliade *Tratat de istorie a religiilor*, ediția a IV-a, Editura Humanitas, București, 2008, traducere din limba franceză de Mariana Noica

Émile Durkheim, *Formele elementare ale vieții religioase*, Editura Polirom, Colecția Plural, Iași, 1995, traducere din limba franceză de Magda Jeanrenaud și Silviu Lupescu

Robert A. Emmons, „Striving for the sacred: personal goals, life meaning, and religion”, *Journal of Social Issues*, vol. 61, nr. 4, pp. 731-745, 2005

Robert A. Emmons, C. Cheung și K. Tehrani, „Assessing spirituality through personal goals: implication for research and subjective well-being”, *Social Indicators Research*, vol. 45, pp. 391-422, 1998

Robert A. Emmons, și Ray F. Paloutzian, „The psychology of religion”, *Annual Review of Psychology*, vol. 54, pp. 377-402, 2003

Viktor E. Frankl, *Man’s Search for Meaning: an Introduction to Logotherapy*, ediția a IV-a, Beacon Press, Boston, 1992

Viktor E. Frankl, *Teoria și terapia nevrozelor (Introducere în logoterapie și analiza existențială)*, Editura Trei, București, 2008, traducere din limba germană de Daniela Ștefănescu

Sigmund Freud, *Totem și tabu*, Editura Mediarex, București, 1993, traducere revizuită de Dr. Leonard Gavrilu

Sigmund Freud, *Opere. Vol. 3 Psihologia inconștientului*, Editura Trei, București, 2000, traducere din limba germană de Gilbert Lepădatu, George Purdea, Vasile Dem. Zamfirescu

Sigmund Freud, *Opere. Vol. 10 Introducere în psihanaliză*, Editura Trei, București, 2004, traducere din limba germană de Ondine Dăscălița, Roxana Melnicu, Reiner Wilhelm

Mario Germinario, *Omul fără vocație*, Editura Studia, Cluj-Napoca, 1997, traducere de Ștefan Damian și Iulian Mihai Damian

Philip S. Gorski, „Historicizing the secularization debate”, în Michele Dillon (ed.) *Handbook of the Sociology of Religion*, Cambridge University Press, New York, 2003

Richard L. Gorsuch, „Psychology of religion”, *Annual Review of Psychology*, vol. 39, pp. 201-221, 1988

Richard L. Gorsuch și G. Daniel Venable, „Development of an „age universal” I-E scale.”
Journal for the Scientific Study of Religion, vol. 22, pp. 181-187, 1983

Steven Hawking și Leonard Mlodinow, *O mai scurtă istorie a timpului*, Editura Humanitas, București, 2007, traducere din limba engleză și postfață de Gheorghe Stratan

Carl Gustav Jung, „Approaching the unconscious”, în Carl Gustav Jung și M.-L. von Franz (eds.) *Man and his Symbols*, Anchor Press, London, 1964

Carl Gustav Jung, *Opere complete. Vol. 1 Arhetipurile și inconștientul colectiv*, Editura Trei, București, 2003, traducere din limba germană de Dana Verescu și Vasile Dem. Zamfirescu

Anatole Kaletsky, „Goodbye, homo economicus”, *Prospect magazine*, nr. 157, 2009, <http://www.prospectmagazine.co.uk/2009/04/goodbyehomoeconomicus/>, accesat în data de 07.05.2010

S.A. Karabenick și M.L. Maehr, „Introduction”, *Motivation and Religion. Advances in Motivation and Achievement*, vol. 14, pp. 1-9, 2005

Lee A. Kirkpatrick și Ralph W. Hood, „Rub-a-dub-dub: who’s in the tub? Reply to Masters”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 30, nr. 3, pp. 318-321, 1990a

Lee A. Kirkpatrick și Ralph W. Hood, Intrinsic-extrinsic religious orientation: the boon or bane of contemporary psychology of religion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 29, nr. 4, pp. 442-462, 1990b

James Konow și Joseph Earley, „The Hedonistic Paradox: Is *homo economicus* happier?”, *Journal of Public Economics*, vol. 92, pp. 1-33, 2008

Vladimir Lossky, *Introducere în teologia ortodoxă*, ediție electronică Apologeticum, Editura Sofia, București, 2006, traducere de Lidia și Remus Rus

Stéphane Lupasco, *Les trois matieres: essai*, Rene Julliard, Paris, 1960

Ștefan Lupașcu, *Principiul antagonismului și logica energiei*, Editura Fundației „Ștefan Lupașcu”, Colecția Transpuneri, Iași, 2000, traducere din limba franceză de Vasile Sporici

Ștefan Lupașcu, *Liologică și contradicție*, Editura Fundației „Ștefan Lupașcu”, Colecția Transpuneri, Iași, 2005, traducere din limba franceză de Vasile Sporici

Thierry Magnin, „Une reflexion chrétienne sur le sacré et le profane”, în Basarab Nicolescu (ed.), *Le sacré aujourd’hui*, Rocher, Colecția „Transdisciplinarité”, Monaco, 2003

Christina Maslach și Michael P. Leiter, *The Truth about Burnout: How Organization Cause Personal Stress and What to Do About It*, John Wiley & Sons, San Francisco, 1997

Kevin S. Masters, „Of boons, banes, babies and bath water: a reply to the Kirkpatrick and Hood discussion of intrinsic-extrinsic religious orientation”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 30, nr. 3, pp. 312-317, 1991

Gabriel Memelis, Adrian Iosif și Dan Răileanu, *Realitatea transdisciplinară: o fuziune de orizonturi ale teologiei, științei și filosofiei*, Editura Curtea Veche, Colecția Știință și Religie, București, 2010

Oana Negru și Anca Mustea, „Understanding spirituality – an exploratory study on Romanian youth and new methodological directions”, *European Journal of Science and Theology*, vol. 5, nr. 4, pp. 53-66, 2009

Andrew Newberg, Eugene D’Aquili și Vince Rause, *De ce nu dispare Dumnezeu: știința creierului și biologia credinței*, Editura Curtea Veche, Colecția Știință și Religie, București, 2008, traducere din limba engleză de Ramona Neacșa

Andrew B. Newberg și Stephany K. Newberg, „The neuropsychology of religious and spiritual experiences”, în Ray F. Paloutzian & Crystal L. Park (eds.) *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, The Guilford Press, New York, 2005

B. Nyerinck, W. Lens și M. Vansteenkiste, „Goals and regulations of religiosity: a motivational analysis”, *Motivation and Religion. Advances in Motivation and Achievement*, vol. 14, pp. 75-103, 2005.

Michael Palmer, *Freud și Jung despre religie*, Editura IRI, București, 1999

Ray F. Paloutzian și Crystal L. Park, „Integrative themes in the current science of the psychology of religion” în Ray F. Paloutzian și Crystal L. Park (eds.) *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, The Guilford Press, New York, 2005

Crystal L. Park, „Religion and meaning” în Ray F. Paloutzian și Crystal L. Park (eds.) *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, The Guilford Press, New York, 2005

Julien Ries, *Sacrul în istoria religioasă a omenirii*, Editura Polirom, Iași, 2000, traducere din limba italiană de Roxana Utale

Carlos Rodriguez-Sickert, „Homo economicus”, în Ian Peil și Irene Van Staveren (eds.) *Handbook of Economics and Ethics*, Edward Elgar Publishing, pp. 223-230, 2009

André Scrima, *Experiența spirituală și limbajele ei*, Editura Humanitas, București, 2008, traducere din franceză și engleză de Anca Manolescu

Lee Smolin, *Spațiu, timp, univers: trei drumuri către gravitația cuantică*, ediția a II-a, Editura Humanitas, București, 2006, traducere din limba engleză de Anca Vișinescu

pr. prof. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 1, ediția a III-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003

Richard H. Thaler, „From Homo Economicus to Homo Sapiens”, *Journal of Economic Perspective*, vol. 14, nr. 1, pp. 133-141, 2000

Paul Tillich, *Dinamica credinței*, Editura Herald, București, 2007, traducere de Sorin Avram Vîrtop

Ioan Tulcan, *Teologia: Știința mărturisitoare despre Dumnezeu*, ediția a III-a, Editura „Oastea Domnului”, Sibiu, 2009

Lynn G. Underwood, „Ordinary spiritual experience: qualitative research, interpretative guidelines, and population distribution for the Daily Spiritual Scale”, *Archive for the Psychology of Religion*, vol. 28, nr. 1, pp. 181-218, 2006

Lynn G. Underwood și Jeanne A. Teresi, „The Daily Spiritual Experience Scale: development, theoretical description, reliability, exploratory factor analysis, and preliminary construct validity using health-related data”, *Annals of Behavioral Medicine*, vol. 24, nr. 1, pp. 22-33, 2002

Brian J. Zinnbauer și Kenneth I. Pargament, “Religiousness and Spirituality”, în Ray F. Paloutzian and Crystal L. Park (eds.) *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, The Guilford Press, New York, 2005

Bibliografie generală:

Jacob A. Belzen, „Paradoxes: An essay on the object of the Psychology of Religion”, în Jan G. Platvoet și Arie L. Molendijk (eds.) *The Pragmatics of Defining Religion: Contexts, Concepts and Contests*, Brill, Leiden, 1999

Jacob A. Belzen (ed.), *Aspects in Contexts: Studies in the History of Psychology of Religion*, Rodopi, International Series in the Psychology of Religion, Amsterdam, 2000

Jacob A. Belzen (ed.), *Psychohistory in Psychology of Religion: Interdisciplinary Studies*, Rodopi, International Series in the Psychology of Religion, Amsterdam, 2001

Jacob A. Belzen, și Jozef Corveleyn (eds.), *Crossing Boundaries in the Psychology of Religion: Case Studies in Cross-National and Cross-Denominational Context*, Abo Akademi University, Religionsvetenskapliga skrifter nr. 42, 1999

Pompiliu Crăciunescu, *Strategiile fractale*, Editura Junimea, Iași, 2003

Mihai Drăgănescu, *Societatea conștiinței*, Institutul de Cercetări pentru Inteligență Artificială al Academiei Române, 2007

René Girard și Gianni Vattimo, *Adevăr sau credință slabă? Convorbiri despre creștinism și relativism*, Editura Curtea Veche, Colecția Știință și Religie, București, 2009

Emanuela Ilie, *Basarab Nicolescu: eseu monografic*, Editura Timpul, Iași, 2008

- Cristinel Ioja, *Homo Economicus: Iisus Hristos, sensul creației și insuficiențele purului biologism*, Editura Marineasa, Timișoara, 2010
- Thomas S. Kuhn, *Structura revoluțiilor științifice*, Editura Humanits, București, 1999, traducerea din limba engleză de Radu J. Bogdan
- Jean-Yves Leloup, *Profunzimile uitate ale creștinismului: convorbiri cu Karin Andréa de Guise*, Editura Curtea Veche, Colecția Știință și Religie, București, 2008, traducere din limba franceză de Gabriela Sandu
- Ștefan Lupașcu, *Universul psihic: sfârșitul psihanalizei*, Institutul European pentru Cooperare Cultural Științifică, Iași, 2000, traducere și studiu introductiv de Vasile Sporic
- Thierry Magnin, *A deveni tu însuți în lumina științei și a Bibliei*, Editura Curtea Veche, Colecția Știință și Religie, București, 2007, traducere din limba franceză de Alexandra Corina Stavinschi
- Andrei Marga, *Religia în era globalizării*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2003
- Manfred A. Max-Neef, „Commentary. Foundations of transdisciplinarity”, *Ecological Economics*, vol. 53, pp. 5-16, 2005
- Cătălin Moșoia, *În dialog cu: G. Memelis, Șt. Trăușan Matu, P. Clayton, B. Nicolescu, J. Staune, ... despre știință și religie*, Editura Curtea Veche, Colecția Știință și Religie, București, 2007
- Basarab Nicolescu, „Transdisciplinarity as a Methodological Framework for Going beyond the Science-Religion Debate”, *Transdisciplinarity in Science and Religion*, nr. 2, pp. 35-60, 2007
- Basarab Nicolescu, „Câteva considerații asupra neo-ateismului contemporan”, *Tabor*, nr. 5, august 2008
- Basarab Nicolescu și Magda Stavinschi (eds.), *Science and Orthodoxy, a Necessary Dialogue*, Editura Curtea Veche, Colecția Știință și Religie, București, 2006
- Kenneth A. Reynhout, „The Hermeneutics of Transdisciplinarity: A Gadamerian Model of Transversal Reasoning”, *Transdisciplinarity in Science and Religion*, nr. 2, pp. 77-101, 2007
- Pavel R. Rican, „Spirituality: The Story of a Concept in the Psychology of Religion”, *Archives for the Psychology of Religion*, vol. 26, pp. 135-156, 2004
- Vasile Tonoiu, *În căutarea unei paradigme a complexității*, Editura IRI, București, 1997
- John Van Breda, „Towards a Transdisciplinary Hermeneutics: A New Way of Going Beyond the Science-Religion Debate”, *Transdisciplinarity in Science and Religion*, nr. 2, pp. 103-156, 2007

Publicații și conferințe personale:

a. Publicații

Anca Mustea, „The crisis of the modern man in the context of secularization and a possible answer from a transdisciplinary perspective”, *Revista de administrație publică și politici sociale*, nr. 4, 2010, *în curs de publicare*

Anca Mustea, Oana Negru și Adrian Opre, „Morality and religion: a psychological perspective”. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, vol. 9, nr. 26, pp. 18-35, 2010

Oana Negru și Anca Mustea, „Understanding spirituality – an exploratory study on Romanian youth and new methodological directions”, *European Journal of Science and Theology*, vol. 5, nr. 4, pp. 53-66, 2009

Eva Kallay, Anca Mustea și Oana Negru, „Abordări teoretice ale spiritualității din perspectiva scopurilor personale și a transdisciplinarității”, *Studii și cercetări din domeniul științelor socio-umane*, Volumul 18, pp. 80-88, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2009

b. Conferințe

Anca Mustea, „Motivația religioasă și nevoia de sens a omului contemporan”, lucrare prezentată la conferința Zilele Academice Arădene, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, 14 – 16 mai 2010, Arad

Anca Mustea, „Necesitatea unei abordări transdisciplinare în studierea sacralului” lucrare prezentată la workshop-ul „Interacțiunea între știință, spiritualitate, artă și societate – aspecte transdisciplinare”, 17 aprilie 2010, Cluj-Napoca

Anca Mustea și Oana Negru, „The Psychologist’s Opening Toward the Spiritual Dimension of Human” lucrare prezentată la conferința internațională „Psihologul în comunitate”, 17 – 20 septembrie 2009, Arad

Anca Mustea și Oana Negru, „Religious Personal Goals, Motivation and Spiritual Experience in an Orthodox Christian Romanian Sample” lucrare prezentată la conferința internațională „The 2009 Congress of the International Association for the Psychology of Religion”, 23 – 27 august 2009, Viena

Anca Mustea, 8 – 10 mai 2009 participare la Zilele Academice Arădene, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, cu lucrarea „Un model transdisciplinar al educației”, Arad

Anca Mustea, „Metodologia transdisciplinară în cercetarea psihologică” lucrare prezentată la Conferința Națională de Psihologie, 23 – 25 mai 2008, Timișoara